

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.4.5>
УДК 82.09(477):323.1

Надія Бойко

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-3520-6696>
nadia_bojko@ukr.net

О. КОНИСЬКИЙ В РЕЦЕПЦІЇ І. ФРАНКА: ПРОЦЕСИ ЗБЛИЖЕННЯ, ВІДШТОВХУВАННЯ І МЕМОРІАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано рецепцію О. Кониського в літературно-критичній і публіцистичній спадщині І. Франка. Важливим пунктом дослідження про взаємозв'язок національної ідентичності з місцями пам'яті служить спостереження П. Нора про те, що спільні символи стають основою спільної ідентичності індивідів, тоді носії колективної пам'яті вже не потребують особливих знань для досягнення ними спільної ідентичності. В аспекті запропонованої теми проінтерпретовано такі поняття, як «знакова постать перехідної доби», «Галичина — український П'ємонт», і значення конкретного місця-символу — Наукового товариства Шевченка, на які свого часу звернув увагу Франко, глорифікуючи постать Кониського, і які досі мають притягальні властивості, зумовлюючи процеси національної ідентифікації, культуртрегером яких і був Кониський.

Предмет дослідження — в аспекті вчень про культурну пам'ять і місця пам'яті простежити вписування постаті О. Кониського в культурно-історичний канон України. Об'єкт аналізу — літературно-критичний і публіцистичний доробок Франка. З опорою на сучасну концепцію культурної пам'яті та дослідження про місця пам'яті простежити формування *locus memoria* покоління українофілів на прикладі вписування постаті О. Кониського в культурно-історичний канон України — у цьому й полягає мета розвідки. Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань: докладно проаналізувати постать Кониського в літературно-критичному дискурсі Франка; виявити вплив ментального і генераційного чинника на їхні стосунки; з'ясувати шляхи меморіалізації постаті Кониського в рецепції Франка.

У результаті проведеного аналізу шляхом залучення підходів біографічного, історико-літературного, емпіричного методів дослідження вдалося з'ясувати, що попри певні суперечності особистого й світоглядного характеру Франко високо оцінював роль Кониського в розбудові українського наукового й культурного простору.

Ключові слова: пам'ять; національна ідентичність; нація; місця пам'яті; український П'ємонт; Галичина.

Пожвавлення інтересу до питань національної ідентичності й увага української гуманітаристики до постаті Олександра Кониського, зокрема його ролі в становленні знакових для української нації культурно-освітніх інституцій, впливу на розвиток літературного й політичного процесу в Галичині зумовлюють актуальність запропонованого дослідження. За слушними спостереженнями А. Ассман, національні рухи ХІХ ст. «через реконструкцію або “винайдення” спільних традицій створили ідентичність для нового суб'єкта політичної дії, — народу» (2012, с. 151). Бездержавний статус України спонукав активістів і представників нечисленної національної інтелігенції, як-от Володимира Барвінського, Олександра Барвінського, Михайла Драгоманова, Олександра Кониського, Івана Франка й інших, до створення культурних та академічних інституцій, організації книгодрукування і ретельного документування історико-культурного процесу. Заангажовані національною ідеєю, вони усвідомлювали важливість своєї діяльності, свою роль у формуванні

національної ідентичності, необхідність чинення культурного опору «організованому забуттю» (П. Коннертон), отже, перебирали на себе функцію держави — збереження культурної пам'яті. Як літописці своєї доби згадані діячі брали активну участь і в глорифікації та меморіалізації найпомітніших представників української культури і національного руху й одночасно самі були суб'єктом та об'єктом культурної пам'яті. Таким чином вони і творили, і увіковічували образ покоління, яке дало потужний імпульс процесам національного самоусвідомлення, прискорило вербалізацію автономістських прагнень українців уже наприкінці ХІХ ст.

Мета розвідки полягає в тому, щоб, спираючись на концепцію культурної пам'яті (Хальб-вакс, 2005; А. Ассман, 2012; Я. Ассман, 2004 та ін.) і дослідження про місця пам'яті (Нора, 2014), простежити формування *locus memoria* покоління українофілів на прикладі вписування постаті О. Кониського в культурно-історичний канон України. Це також є спробою із часової перспективи

і в сучасних категоріях подати сьгоднішнє бачення націєтворчих процесів середини XIX ст., адже «наше сприйняття теперішнього великою мірою залежить від нашого знання про минуле і наші образи минулого зазвичай слугують для легітимації існуючого соціального ладу» (Коннертон, 2004). Виходячи з поставленої мети, своє завдання вбачаю в тому, щоб докладно проаналізувати постать Кониського в літературно-критичному дискурсі Івана Франка крізь призму концепції культури пам'яті та місць пам'яті, які становлять основу комунікативної пам'яті (А. Ассман).

Досліджуючи пам'ять як одну зі складових національної ідентичності, французький дослідник П. Нора наголошує, що пам'яттю завжди оперують живі соціальні групи, які її культивують і які вона згуртовує, їй однаковою мірою властиві діаметрально протилежні процеси — запам'ятовування та забуття. Дослідник також сфокусовує увагу на тому, що пам'ять «не звітує собі в своїх послідовних деформаціях, підвладна всім засобам використання і маніпуляціям, здатна на тривалі приховані періоди і раптові пожвавлення...» (2014, с. 272).

Культурна пам'ять має властивість створювати простір, у якому акумулюються такі її різновиди, як міметична, предметна й комунікативна (Ассман, 2004, с. 20), ключова функція пам'яті полягає в передачі смислів. Очевидною є залежність пам'яті від стану розвитку засобів комунікації та впливу історичних процесів на її становлення, адже, як доречно зауважує А. Ассман, чужоземне панування веде до розриву «традиції на політичному рівні» та зумовлює «реорганізацію культурної пам'яті» (2012, с. 318). Аналогічної думки дотримується і П. Коннертон, який, розглядаючи процеси формування пам'яті, її збереження і передачу від покоління до покоління, серед іншого наголошує проблеми, із якими доводиться стикатися бездержавним чи колонізованим народам: «Коли велика держава хоче позбавити маленьку країну її національної свідомості, вона застосовує метод “організованого забуття”» (Коннертон, 2004). У цьому аспекті постать О. Кониського з огляду на найважливіші завдання його діяльності — розвиток національної науки і культури, збереження національної пам'яті, культурне й ментальне зближення українців, розділених кордонами, — була на маргінесах наукових зацікавлень, вилучена з культурно-історичного процесу України та піддана багаторічному забуттю.

Вихідним пунктом міркувань про взаємозв'язок національної ідентичності з місцями пам'яті слугуватиме спостереження П. Нора про те, що через спільні символи індивіди стають основою спільної ідентичності, тоді носії колективної пам'яті вже не потребують особливих знань для досягнення спільної ідентичності, оскільки вони об'єднуються через символи. Відповідно нація постає як спільнота, надчуттєва єдність якої

зумовлюється символами, що виходять далеко за часово-просторові межі. Аналізуючи минуле й конструюючи модель покоління, дослідник звертає увагу на те, що такі символи — місця пам'яті — абстрактне поняття, «суто символічне, призначене вивільнити пам'яттєвий вимір з об'єктів, що можуть бути матеріальними і водночас нематеріальними, як-от вислови, гасла, ключові слова» (2014, с. 242); розглядає це поняття ширше за його буквальне та метафоричне значення. В аспекті запропонованої теми проінтерпретую такі поняття, як «знакова постать перехідної доби», «Галичина — український П'ємонт», і значення конкретного місця-символу — Наукового товариства Шевченка, на які свого часу звернув увагу Франко, глорифікуючи постать Кониського, і які досі мають притягальні властивості, зумовлюючи процеси національної ідентифікації, культуртрегером яких і був Кониський.

Тему про О. Кониського у Франковій рецепції свого часу актуалізував В. Гориславець (1990, с. 196–198; 1991, с. 56–58), зацентрувавши деякі аспекти їхньої взаємодії й зазначивши серед іншого, що критик позитивно оцінював внесок свого сучасника в історію української літератури, мова насамперед про низку укладених ним перших коротких біографій українських письменників. Літературознавці й історики, принагідно торкаючись взаємин цих яскравих репрезентантів громадського і культурного процесу останньої чверті XIX ст., щоразу зауважують, що цим митцям не вдалось реалізувати деякі багатообіцяючі задуми насамперед через те, що на Франка «лягла раз і назавжди незатерта тінь соратника М. Драгоманова» (Гирич, 2011, с. 25).

Історія багаторічного спілкування О. Кониського з І. Франком доволі складна й повчальна, у ній виокремлюються періоди зближення і дистанціювання, намагання забути особисті образи, знайти порозуміння. Тож вважаю за потрібне дещо докладніше зупинитись на цих найважливіших етапах. Кониський і Франко — надзвичайні трудівники на ниві українства, але попри однакову мету, спрямовану на розвиток української нації та культури як повноцінного складника європейської, різним було їхнє бачення шляхів її досягнення. Кониський, який ще замолоду важко пережив арешт і заслання, уважав пріоритетними для українців розвиток національної освіти і культури, формування національної еліти як фундаменту розбудови нації та держави. Франко ж першочерговим убачав вирішення соціальних проблем українців і менш критично сприймав вплив російського чинника на українців, що по суті призводив до асиміляції народу.

Особисте знайомство Франка з Кониським, судячи з листування, відбулось у червні 1884 р. у Львові, під час одного з чергових приїздів останнього у справі розвитку галицьких часописів. А втім задовго до цього митці спілкувались через посередників. Так, у листі від 1878 р. до

М. Драгоманова Франко згадав епістолу Кониського (Франко, 1986, т. 48, с. 122), згодом це прізвище все частіше фігурувало в листуванні з редактором журналу «Світ» Іваном Белеєм. У листі до Кониського від 11 жовтня 1884 р. Франко з великою приємністю згадав їхнє знайомство, окреслив перспективи майбутньої співпраці й наголосив, що бачить чимало спільного в їхніх поглядах щодо багатьох політичних, соціальних і літературних питань (Франко, 1986, т. 48, с. 471).

Про взаємне дружнє й шанобливе ставлення свідчить як подальший обмін світлинами, так і те, що невдовзі Кониський присвятив Франкові поезію «Сподівання» (1884). І. Франко ж, допомагаючи в організації святкування 25-літнього літературного ювілею Кониського, запропонував молодому й талановитому композитору Осипу Нижанківському (1863–1919) написати музику до своєї «Кантати на вечір О. Я. Кониського». У творі зацентровано поетичний талант ювіляра, слово якого от уже чверть століття згуртовує українців і надихає їх на культурний опір. Завершується поезія доволі пафосно (зрештою, як і належить цьому жанру лірики), трапляється і звертання «батьку наш», яке в українській літературі зазвичай стосується Тараса Шевченка. Франкове бачення масштабності впливу Кониського й у цілому українського культурного простору висловлене в рядках: «Честь же Твому слову нині, / Твоїй пісні, батьку наш, / По всій нашій Україні, / Від Сяну аж по Кавказ» (Франко, 2008, т. 52, с. 150). Очевидна глорифікація тут зумовлена не тільки символічною датою, а й пієтетом до Кониського, адже Франко, можливо, й дещо емоційно та перебільшено, вважав їхню особисту зустріч такою, що «належить до найкращих в моїм житті» (Франко, 1986, т. 48, с. 471).

Намагання Кониського патрунувати молоде покоління, сприяти в здобутті належної освіти чи вигідного місця роботи згодом стало його життєвим кредо. Він клопотався, наприклад, аби Франко очолив редакцію журналу «Зоря». До речі, Омелян Киричинський у своїх спогадах припустив, що з однаковою ймовірністю познайомити Франка з його майбутньою дружиною Ольгою Хоружинською могли і Єлисей Трегубов, і Кониський (2011, с. 231). Інша річ, що 1884 р. Кониському не вдалося зреалізувати задум насамперед через статтю Михайла Павлика «Moskalofilstwo i ukrainofilstwo między ludem ruskim w Galicyi» в газеті «Kurjer Lwowski», яка серйозно збентежила галицьких народолюбів. Останні побоювались, що під орудою Франка «Зоря» пропагуватиме соціалістичні ідеї.

Досліджуючи питання взаємин Кониського з Франком, потрібно зважати й на низку доволі суб'єктивних чинників, які інколи ставали ключовими. Наскільки Кониський був щирою і доброзичливою людиною, легко сходився з представниками різних поколінь, настільки ж важко сприймав критику чи розходження в ідеї розвитку

українства. Ілюстрація цього — гостра реакція Кониського на рецензію Франка, опубліковану в журналі «Зоря» (1885) з приводу «Zagusy ruchu literackiego Rusinów» (1885) у польському часописі «Ateneum». Франко наголосив, що безіменний дописувач (насправді він знав авторство), імовірно, ставить перед собою шляхетну мету «розвивати перед очима польського читателя ширший образ нашого письменницького руху», та публікацію у будь-якому разі не можна вважати науковою студією, а радше хронікою, і висновок, що той «не вміє навіть дібратись до провідних ідей у кожного поодинокого писателя, не вміє короткими а пластичними словами охарактеризувати певний напрям, навіть певний поодинокий твір» (Франко, 1986, т. 26, с. 355). Такий тон критика дуже образив Кониського. Окрім того, був переконаний, що Франко і редакція порушили безумовні принципи корпоративної етики, оскільки обидва співпрацювали з журналом «Зоря». У листі до Франка Кониський наголосив: «такт вимагає <...> або не ганити своїх робитників, або не друкувати їх творів» (Ф. 3, № 1603, с. 731–733). Проте критик, не визнаючи різкості свого тону, висунув ультиматум: якщо редакція часопису погоджується з претензіями Кониського, то він відмовляється від членства в Товаристві імені Шевченка. Конфліктна ситуація могла б загостритися ще більше, однак Кониський розважливо оцінив і гострий дефіцит кваліфікованих кадрів у Галичині, і талант свого візаві, його надзвичайну обізнаність, виняткову працьовитість, зумів передбачити негативні наслідки в подальшій роботі редакції «Зорі» й для спроб порозуміння між різними поколіннями галичан та відступив від своїх претензій і на деякий час припинив співпрацю з названим часописом.

У лютому 1886 р., цікавлячись галицькими справами, Кониський першим порушив майже чотиримісячну мовчанку. Франко, збагнувши справжній інтерес старшого колеги (через постійні переслідування той мав бажання переїхати до Львова на постійне проживання), докладно описав йому тутешню ситуацію й зауважив: «я радо готов відновити переписку, тим більше, що в виду часткової перерви тих ниток, які досі в'язали Галичину з Україною, всяку таку переписку вважаю ділом дуже потрібним» (Франко, 1986, т. 49, с. 36). Свою ж мовчанку критик пояснював «не зовсім безпечними» новинами з Києва і навколо особи самого Кониського зокрема. Незважаючи на відновлене листування й навіть гостювання, ніщо не сприяло встановленню колишньої довіри та повноцінної комунікації. Кониський не прагнув тіснішої співпраці з Франком ще й тому, що останній був під потужним впливом Драгоманова, авторитетного на той час серед радикально налаштованої галицької молоді. Навіть більше, *volens nolens* Франко став заручником ідейного протистояння між Кониським-

самостійником і Драгомановим-федералістом, про що свідчить тривалий конфлікт навколо програмної статті останнього в журналі «Правда», написаної на замовлення Кониського.

На взаєминах Кониського з Франком позначалися й інші чинники, зокрема те, що вони належали до різних поколінь, що так чи інак, а зумовлювало конфлікт «батьки — діти». Попри тісні контакти з Галичиною Кониський менталітетом і традиційною тяглістю залишався наддніпрянцем, тож інколи діаметрально протилежними були його та Франкові реакції на особливо дражливі питання, наприклад щодо перспектив тіснішої співпраці з поляками, яка пізніше й не надовго постала в проєкті «нової ери».

Франко в літературно-критичному й публіцистичному доробку віддавав належне різнобічному таланту Кониського, уважав його творчість важливим складником західноукраїнського літературного процесу другої половини XIX ст. Водночас критик, маючи глибокі знання з психології, історії та теорії літератури, прагнув відтворити реалістичний психопортрет Кониського як культурно-громадського діяча останньої чверті XIX ст. Адже, як відомо, з ініціативи Кониського вдалося не тільки закласти, а й розвинути низку знакових проєктів — відновлення виходу часопису «Правда», заснування часопису «Зоря», серії «Руської історичної бібліотеки» і, звісно, реформування Товариства Шевченка у Львові в наукову інституцію — прообраз української академії наук.

У цьому аспекті Франко, щонайперше, зацентрував основні риси натури Кониського, що визначали динаміку реалізації запланованого: палку вдачу, яка «переймалася всякими ідеями», доброзичливість: «не був авторитет, що своєю силою пригнітав молодших і слабших», досвід і вміння прогнозувати: «се був гарцівник, рухливий і легко узброєний, що вказує нові терени до здобування, хоча сам і не здобуває їх» (Франко, 1984, т. 41, с. 499–500). Тут варто зважити й на те, що Франкова докладна характеристика була неретроспективною і без реконструкцій, адже спогади «належать до найменш надійного з того, чим володіє людина» (Ассман, 2012, с. 71), а безпосередньо в актуальному часі. Як у зацитованому щойно фрагменті, так і в інших Франкових текстах про Кониського привертає увагу розлоге використання епітетів і особливо метафор. Така авторська стилістика якнайкраще засвідчує конститутивну функцію мови, що насамперед дає докладніше уявлення про суб'єкт *locus memoria*.

Літературний доробок Кониського Франко-критик оцінював доволі виважено, у численних літературних оглядах підкреслював, що хоч талантом він і поступався таким яскравим репрезентантам української прози, як І. Нечуй-Левицький і Панас Мирний, однак мав більший вплив на розвиток західноукраїнської літератури та національної ідеї в Галичині.

Акцентуючи заповзятливість, послідовність і універсальність таланту Кониського, Франко порівнював його діяльність з самотнім голосом волаючого в пустелі. Розгортаючи характеристику цієї постаті в контексті формування національної культури та об'єднаної української ідентичності, Франко означував його як письменника і знакового діяча перехідної доби, що ніби покликаний «для заповнення різних люк, “zur Bevölkerung der Widniss”», у «потребі він умів бути і новелістом, і повістярем, і драматиком, і поетом, і публіцистом, і сатириком, і істориком літератури, і критиком, і популяризатором потрібних відомостей» (Франко, 1984, т. 41, с. 499). Така характеристика дуже доречна й слушна, її можна вважати ключовою щодо Кониського (був противником революційних рухів), особливо, якщо зважити на те, що концепт перехідності потрактовується і пов'язується з поступовими змінами, а також еволюцією художньо-естетичних феноменів.

У літературній площині бачимо, що нові дифузні жанрові форми малої прози, як і імпресіоністичні прийоми письма, для О. Кониського були спорадичними спробами писати «по-новому». Що ж до історико-культурного процесу, то спостерігається аналогічна ситуація переходу. Адже антиукраїнські заборони російського уряду на початку 1870-х років могли б обернутися повною катастрофою для української літератури, проте виходом із кризового стану стало переміщення громадсько-культурного життя в Галичину. Власне, Кониський, нав'язуючи тісні стосунки з галичанами ще на початку 1860-х років, заклав принципи формування спільного культурного простору та об'єднаної ідентичності, водночас усвідомлюючи передчасність акцентування питання територіальної єдності. Паралельно з намаганнями повернути Галичину в контекст українського культурного простору Кониський прагнув поєднати її із західноєвропейським, підтримавши О. Барвінського в організації видання серії «Бібліотеки найзнаменитіших повістей», у якій побачили світ кілька десятків перекладів європейських авторів від Е. Ожешко до Ч. Дікенса та О. Бальзака.

Налагодження культурних зв'язків із Галичиною не тільки не давало завмерти літературному процесові в Наддніпрянській Україні, а й підштовхнуло до вже назрілої на той час дискусії про шляхи розвитку літератури, про кризу в літературі (Грінченко — Драгоманов), та активізувало концепт «Галичина — український П'ємонт» заради згуртування інтелектуальних і проукраїнських сил України, роз'єднаних імперськими кордонами.

Нагадаю, що Львів і загалом Галичину як то-пос воскресили романтики 1830–1840 рр., апелюючи до нього як до культурного спогаду, пов'язаного зі славним минулим Галицько-Волинського князівства. У другій половині XIX ст. гасло «Галичина — український П'ємонт», у якому

поєднуються давнє, але не забудьте славне минуле і надія на його відродження, вербалізував історик Володимир Антонович. Чи була слушною ця ідея і чи вдалося її реалізувати, свідчать національно-визвольні змагання після Першої світової війни, 1940–1950-х і події початку 1990-х, 2004 і 2014 років. Отже, Галичина постає, з одного боку, як географічне місце збереженої національної традиції, а відтак ідентичності, з другого — як місце боротьби, реального протистояння.

Вибудовуючи національний наратив, уписуючи постать Кониського в історію національного й культурного поступу краю, підсвічуючи його роль у процесах культурної взаємодії та ментального зближення Західної і Наддніпрянської України, Франко наголошував:

Йому належить місце в купці тих мужів, що перші зрозуміли вагу духового поєднання України з Галичиною і силкувалися, кожний своїм робом, загатити ту прірву, яку викопали політичні відносини між частинами одного народу. У ту прірву Кониський вкинув найбільшу і найліпшу частину своєї праці (Франко, 2008, т. 54, с. 276).

Порушуючи питання взаємозв'язку пам'яті з процесами її секуляризації, А. Ассман висноує, що обов'язок пам'ятати імена померлих і передавати їх наступним поколінням становить антропологічне ядро культурної пам'яті. Смерть ніби і ставить крапку в історії взаємин цих харизматичних представників української культури, однак усвідомлення необхідності вшанування пам'яті про покоління українофілів зумовлює те, що попри ідейні розходження та особисті образи саме з-під пера Франка побачив світ ґрунтовний некролог, як і перша розлога посмертна розвідка «Про життя і діяльність Олександра Кониського» (1901). Завдяки цій Франковій студії та низці його літературно-критичних згадок про Кониського встановлюється зв'язок між культурною і комунікативною пам'яттю, за їх посередництва представники покоління кінця XIX ст. стабілізують і передають наступним генераціям власне бачення себе, адже «комунікація між епохами та поколіннями переривається, коли втрачається певний фонд спільного знання» (Ассман, 2012, с. 22), а останнім якраз і є масив текстів про Кониського та текстів самого Кониського.

У некролозі Франко зазначив: «Не було важнішого літературного чи національного українського підприємства — газети, журналу, альманаху, товариства, де би Кониський не був співробітником, помічником, членом, а то й ініціатором, де б не приложив своєї праці або й матеріальної жертви», — і водночас наголосив, що необхідно зібрати та впорядкувати епістолярій Кониського, адже

листи наших літературних діячів у тій добі, яку пережив Кониський, коли б їх зібрати і зберегти від затрати, були б колись першорядним джерелом для історії нашого духового життя. <...> Тим більша тут вага листів Кониського, що обіймав думками і зносинами найдальші кінці України-Руси і в своїх листах промовляв звичайно щиро, без дипломатичної штуки; вони будуть дуже важним джерелом до нашої культурної історії (Франко, 2008, т. 54, с. 274–275).

Акцент на епістолярій Кониського, безперечно, засвідчує Франкове розуміння знакової ролі Кониського в громадсько-культурному просторі України.

Франко не міг залишити поза увагою і величезний внесок Кониського у справу заснування Товариства імені Шевченка, а згодом його реформування в Наукове товариство Шевченка у Львові (НТШ), оскільки «воно зробилося огнищем і розсадником наукової праці на всю Україну. <...> Справді здужало розвинути гарну діяльність і причинилося вже й досі немало до з'єднання руському народові чести й поваги у своїх і у чужих» (Франко, 2008, т. 54, с. 336). Думається, не буде перебільшенням, якщо Наукове товариство імені Шевченка вважати тим місцем пам'яті, що з часу свого заснування дало потужний імпульс розвитку українського книгодруку, а згодом і української науки. Зреформоване 1892 р. з ініціативи Кониського та за активної участі Олександра Барвінського, НТШ вже до початку Першої світової війни постало як елітна наукова спільнота, що об'єднувала не тільки українських, а й провідних європейських учених; у його активі було більше сотні томів ЗНТШ, багатотомові видання, як-от «Етнографічний збірник» (40 томів), «Матеріали до українсько-руської етнології» (22 томи), «Збірник Математичної-природописно-лікарської секції», перша «Українська загальна енциклопедія» тощо.

Оновлення НТШ зумовило появу вітчизняного наукового шевченкознавства, яке заклав Кониський своєю докладною розвідкою «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя». Автор усвідомлював вплив творчості Шевченка на суспільні настрої, її притягально-об'єднувачий потенціал, адже, як аргументовано доводять сучасні шевченкознавці, в останні два десятиліття XIX ст. поет уже став «тою базою, на якій нове українство творилось, базою, яка також у ході історії вимірила новий політичний консенсус, волю бути собою і нацією» (Грабович, 2000, с. 113), тож Кониський наполягав, щоб першим виданням зреформованого НТШ була якнайдокладніша біографія його патрона. У сучасних культурологічних дефініціях Кониський відводив Шевченкові роль потужного місця пам'яті, у якому сконденсовано великий потенціал і значення для формування національної ідентичності (докладніше про це

див: Р. Харчук, 2021). Це своєю чергою вплинуло як на ґрунтовність життєпису Шевченка, так і на вироблення Кониським підходів до подальшого вивчення життєпису та публікації його поетичних творів, які були популярними навіть серед неосвіченої частини суспільства. Праця «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя» Кониського підштовхнула тодішню українську інтелігенцію до збирання і вивчення спадщини Т. Шевченка, на що звернув увагу Франко, наголосивши зокрема: «гаряче возвеличення Шевченка, якого Кониський уважав найвисшим цвітом, правдивим генієм і пророком українського народу. <...> Сею книжкою Кониський поклав найкрасший пам'ятник і Шевченкові, і собі самому» (2008, т. 54, с. 336). І досі згадана хроніка не поступається як фактографічною повнотою, так і легкістю стилю викладу, на переконання сучасних шевченкознавців: «Йому (Кониському — Н. Б.), єдиному з тогочасних біографів, вдалося відтворити живий образ Кобзаря» (Смілянська, 2014, с. 29).

У некролозі, хоч і латентно, Франко підсвітив розбіжності, які існували між ними: «його енергія, сила волі і невсипуща трудолюбність змушують до подиву навіть тих, хто не раз не згоджувався на напрям його роботи» (2008, т. 54, с. 274), однак саме він чи не першим закріпив locus memoria і започаткував посмертне видання творів Кониського і їх популяризацію. Так, до антології «Акорди» як упорядник він залучив 15 поезій громадянсько-патріотичної лірики Кониського: «Моє бажання», «Моя любов», «Мої кучері опали...», «Сподівання», «В ясну ніч у садок...», «Думка», «Одна одинока березка стоїть...», «Не грає безкрає, а тихо шумить...», «До Миколи Лисенка», «Сиротина», «Ой поля ви, поля...», «Молитись хочу — слів немає...», «Ратай», «Я не боюся тюрми і ката...» та «Не призывайте всує Бога...»

Отже, Іван Франко як педантичний документаліст своєї доби зумів подати об'єктивний погляд на значущі події та найпомітніші постаті і створив персоналізований образ епохи. З-під його пера побачили світ сотні рецензій, літературних портретів, енциклопедичних статей, ювілейних вітань і некрологів. Цінність і ефективність глорифікації та меморіалізації Олександра Кониського, які започаткував критик, невдовзі дали свої перші результати — з'явилась розлога розвідка «Огляд літературної діяльності Олександра Кониського» О. Авдиковича (1908), статті В. Доманицького, О. Грушевського тощо. Завдяки короткому періоду пошкваллення національного життя на початку 1920-х років в орбіту наукових зацікавлень повернулась громадська і творча діяльність Кониського (Г. Берло, С. Єфремов, М. Возняк), проте зі становленням радянської влади на території України на всю його творчу спадщину навішено ярлик «ліберально-буржуазний націоналіст». У сучасній Україні це ім'я поступово повертається у фокус зацікавлень не тільки науковців, а й пересічних громадян як через працю

«Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя», так і через численні художні та публіцистичні твори. У згаданому вище дослідженні місць пам'яті П. Нора переконує, що носіям колективної пам'яті не потрібні особливі знання для досягнення спільної ідентичності, це відбувається через надчуттєву єдність за допомогою символів. Власне, у ряд таких символів потрапляє і «Молитва за Україну» (1885) Кониського, яку він написав для дітей і яка сьогодні є духовним гімном України, що звучить під час літургії, на святкових заходах й українських революційних майданах. У таких простих на перший погляд словах — «Світлом науки і знання / Нас, дітей, просвіти! / В чистій любові до краю / Ти нас, Боже, зрости» — звучать щира молитва й глибоке прагнення кожного українця зберегти Русь-Україну, прагнення, яке пов'язує його зі своїм, рідним, бо, за А. Ассман, відбувається процес відмежування, під яким маються на увазі «всі символічні форми висловлювання, що слугують профілюванню ідентичності» (2012, с. 151).

Покликання

- Ассман, А. (2012). *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*. Ніка-Центр.
- Ассман, Я. (2004). *Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности*. Языки славянской культуры.
- Гирич, І. (2011). «Можна любити Україну так, як любив її Кониський, — але більш, як він, — любити не можна» (До 175-річчя від дня народження Олександра Кониського, одного з фундаторів НТШ). *Вісник НТШ*, 46, 22–26.
- Гориславець, В. (1990). І. Франко та О. Кониський. *Література та культура Полісся*, 1, 196–198.
- Гориславець, В. (1991). Творчі взаємозв'язки І. Франка і О. Кониського. У: *Іван Франко і національне відродження*. Вид-во ЛНУ.
- Грабович, Г. (2000). *Шевченко, якого не знаємо. (З проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поеми)*. Критика.
- Киричинський, О. (2011). Франко в Києві. У: М. Гнатюк (упор.). *Спогади про Івана Франка* (с. 230–233). Каменяр.
- Коннертон, П. (2004). *Як суспільства пам'ятають*. Ніка-Центр.
- Нора, П. (2014). *Теперішнє, нація, пам'ять*. Кліо.
- Смілянська, В. (2014). Біограф та його «хроніка». У: О. Кониський. *Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя* (с. 3–32). Кліо.
- Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів у 50 томах*. Наукова думка.
- Франко, І. (2008–2010). *Зібрання творів у 50 томах. Додаткові томи*. Наукова думка.
- Хальбвакс, М. (2005). *Коллективная и историческая память. Неприкосновенный запас*, 2–3, 8–27.
- Харчук, Р. (2021). *Шевченко, його читачі й нечитачі у ХІХ ст.* ІЛ НАНУ.

References (translated and transliterated)

- Assmann, A. (2012). *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamiaty* [Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory]. Nika-Tsentr.
- Assmann, J. (2004). *Kulturnaya pamyat. Pismo, pamyat o proshlom i politicheskaya identichnost v vysokikh kulturakh drevnosti* [Cultural memory. Writing, memory of the past and political identity in the high cultures of antiquity]. Jazyki slavjanskoj kul'tury.

- Connerton, P. (2004). *Yak suspilstva pamiataiut* [How Societies Remember]. Naka-Tsentr.
- Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv u 50 tomakh* [Collection of works in 50 volumes]. Naukova dumka.
- Franko, I. (2008–2010). *Zibrannia tvoriv u 50 tomakh. Dodatkovy tomy* [Collection of works in 50 volumes. Additional volumes]. Naukova dumka.
- Halbwachs, M. (2005). *Kollektivnaya i istoricheskaya pamyat* [Collective and historical memory]. *Neprikosnovenny zapas*, 2–3, 8–27.
- Horyslavets, V. (1990). I. Franko ta O. Konyskyi [I. Franko and O. Konyskyi]. *Literatura ta kultura Polissia*, 1, 196–198.
- Horyslavets, V. (1991). *Tvorchi vzaiemovv'iazky I. Franka i O. Konyskoho* [Creative relationships between I. Franko and O. Konyskyi]. In *Ivan Franko i natsionalne vidrodzhennia*. LNU.
- Hrabovych, H. (2000). *Shevchenko, yakoho ne znaiemo. (Z problematyky symbolichnoi avtobiohrafii ta suchasnoi retseptsii poeta)* [Shevchenko, whom we do not know. (On the issue of symbolic autobiography and modern reception of the poet)]. Krytyka.
- Hrych, I. (2011). "Mozhna liubyty Ukrainu tak, yak liubyt yii Konyskyi, — ale bilsh, yak vin, — liubyt ne mozhna" (Do 175-richchia vid dnia narodzhennia Oleksandra Konyskoho, odnoho z fundatoriv NTSh) ["You can love Ukraine as Konyskyi loved it — but more than him — you can not love" (To the 175th anniversary of the birth of Olexandr Konyskyi, one of the founders of NTSh)]. *Visnyk NTSh*, 46, 22–26.
- Kharchuk, R. (2021). *Shevchenko, yoho chytachi y nechtachi u XIX st.* [Shevchenko, his readers and non-readers in the XIX century]. IL NANU.
- Kyrychynskyi, O. (2011). Franko v Kyievi [Franko in Kyiv]. In M. Hnatiuk (Ed.). *Spohady pro Ivana Franka* (pp. 230–233). Kameniar.
- Nora, P. (2014). *Teperishnie, natsiia, pamiat* [Present, nation, memory]. Klio.
- Smilianska, V. (2014). Biohraf ta yoho "khronika" [Biographer and his "chronicle"]. In O. Konyskyi. *Taras Shevchenko-Hrushivskyi. Khronika yoho zhyttia* (с. 3–32). Klio.

Nadiia Boiko

Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine, Ukraine

IVAN FRANKO'S PERCEPTION OF OLEKSANDR KONYSKYI: THE PROCESSES OF CONVERGENCE, DIVERGENCE AND MEMORIALISATION

The article analyzes the reception of Oleksandr Konysky in the literary-critical and journalistic heritage of Ivan Franko. An important point in the study of the relationship between national identity and places of memory is P. Nora's observation that through common symbols individuals become the basis of a common identity, then the bearers of collective memory no longer need special knowledge to achieve a common identity. The author gives interpretation of such concepts as "iconic figure of the transition period", "Galicia — Ukrainian Piedmont" and the meaning of specific symbolic place — the Shevchenko Scientific Society, which Franko once drew attention to, glorifying the figure of Konysky, and which still have attractive properties, determining the processes of national identification, the cultural leader of which was Konysky.

The subject of the research is tracing the inclusion of the figure of O. Konysky in the Ukrainian cultural and historical canon in the aspect of research on cultural memory and places of memory. The object of analysis is Franko's literary criticism and journalistic work. The aim of study is to trace the formation of Ukrainophiles generation locus memoria on the example of inscribing the figure of O. Konysky in the Ukrainian cultural and historical canon. This aim involves solving the following tasks: to analyze in detail the figure of Konysky in the literary-critical discourse of Franko; identify the influence of mental and generational factors on their relationships; to find out the ways of memorializing the figure of Konysky in the reception of Franko.

As a result of the analysis, using the approaches of biographical, historical-literary, empirical research methods, it was found that despite some contradictions of personal and ideological nature, Franko praised Konysky's role in building the Ukrainian scientific and cultural space. Franko presented Konysky as an important figure of the transitional period and accentuated the key moments of his activities that had a positive impact on the development of the national idea and on the desire of Ukrainians for the autonomy.

Keywords: memory; national identity; nation; memorial places; Ukrainian Piedmont; Halychyna.

Стаття надійшла до редколегії 29.11.2021